

ADALET *

*William Godwin***

*Türkçesi: Muzaffer Dülger****

– Ahlak ve politikanın ilişkisi – Adaletin anlamı ve kapsamı – Adaletin öznesi: İnsan – Öznesinin kapasitesine göre adalet dağıtımının hesaplanması – Öznenin yararsızlığı – Dikkate alınan aile tesiri – Dikkate alınan minnettarlık – İtirazlar: Bilmemekten Dolayı – Yarardan Dolayı – Bir İstisnai Koşul – Adaletin dereceleri – Uygulama – Politik Adalet İdesi –

Ahlak ve politikanın ilişkisi – Ortaya çıktığı andan bu yana söylenegelen şey, mevcut araştırma konumuzun ahlak biliminin bir parçası olduğudur. Ahlak ise altı çizilmesi gereken bazı temel aksiyomlardan ortaya çıkar; ve eğer biz adalet

* Çeviride kullanılan orijinal metin: William Godwin, *An Enquiry Concerning Political Justice: And Its Influence on General Virtue and Happiness*, (1793), London, Vol. I, Book II, Chapter II, "Of Justice", s. 80-91. Açık erişim: <https://archive.org/stream/enquiryconcernin121godw#page/79/mode/1up>

** William Godwin (1756-1836); İngiliz bireyci anarşisti. Ünlü kadın hakları savunucusu Mary Wollstonecraft'ın eşi, *Frankenstein*'in yazarı Mary Shelley'in babasıdır. Calvinist bir ailede yetişmiştir. Anglikan Kilisesi'ne bağlı olmayan *nonconformist* bir vaizken zamanla inancını yitirmiş ve ateist olmuştur. En önemli eseri olan *Politik Adalet Üzerine İnceleme*'nin çevirisini sunmuş olduğumuz "Adalet" başlığındaki ünlü Fénelon pasajı nedeniyle radikal bir faydacı olarak değerlendirilir. Ancak bazı araştırmacılar bu görüntünün altında kişisel yargıya dair Calvinist vicdan nosyonu ile bağlantılı etik bir ilke yattığını yazarlar. (Crowder: 57) Godwin'in sonuçsal ve faydacı yönlerini yansıtan bu metin ayrıca adalet kavramını tarafsızlık nosyonu üzerinden ele alan çalışmalarca da ele alınır. (Ör. Barry: 222 vd.) Bkz. George Crowder, *Klasik Anarşizm: Godwin, Proudhon, Bakunin ve Kropotkin'in Politik Düşüncesi*, (Çev. Sinan Altıparmak), Öteki Yay., İstanbul, 1999, ss. 54-95; Brian Barry, *Justice as Impartiality*, Clarendon Press, 2002, New York.

*** Araş. Gör.; İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi; Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı.

terimine tüm ahlaki ödevler hususunda genel bir nam/adlandırma biçeceksek, şimdiki bahsimizde [söz konusu temel aksiyomlar] daha açık kılınacak demektir.

Adaletin manası ve kapsamı – Eğer daha kayıtsız ve gevşek bir konuşma içerisinde [adalet ile uyumlu biçimde kullanageldiğimiz] Merhamet, Minnettarlık, Ölçülülük ve benzeri diğer ödevleri, nitelikleri itibariyle adaletten ayırt edebilir hale getirmeye biraz zaman ayırarak dikkat kesilebilirsek, söz konusu adlandırmanın açıklığa kavuşturacak olduğumuz konumuz için eksik bir izah edici olduğuna kâni olabiliriz. Niçin bu suçluyu bağışlamalıyım, şu lütfâ karşılık vermeliyim yahut bu müsamahadan kaçınmalıyım? Bunun, ahlakın tabiatında bir payı söz konusu ise, doğru ya da yanlış, adil yahut gayriadil de olması gerekir. Ya herhangi bir tecavüze neden olmayacak şekilde, ya da bireylerin meydana getirdiği kitlenin halihazırdaki faydasına olacak biçimde, fakat her halükârda bireyin faydasına dönük olması gerekir. Her iki yol da bütünü faydasınadır, çünkü bireyler bütünü parçalarıdır. Bu yüzden bir şey adil ise yapmak, gayriadil ise yapmamak gerekir. Eğer adaletin bir anlamı varsa, bu da, iktidarım altında bulunan her şeyi bütünü yararına vakfetmem gerekliliğinin adil olduğudur.

Adaletin öznesi: İnsan – Şimdilik adaletin sadece bireyler arasında varlık bulacağı biçimindeki politik görüşümüzü bir kenara bırakırsak, araştırmamızın üstüne muhtemelen önemli sayılabilecek bir ışık tutulmuş olacaktır. Adalet, bir hareket kuralıdır; idraki keskin bir varlığın bir diğeriyle illiyetinden kök bulur. Bu açıdan konumuz üzerinde konumlandırılmış etrafıca bir vecize söz konusudur: “komşumuzu kendimiz gibi sevmeliyiz.” Fakat bu vecize, her ne kadar popüler bir ilke olarak dikkate değer bir fazileti barındırıyor olsa da, felsefi doğruluktaki kesinliğe dair bir model oluşturmamaktadır.

Öznesinin kapasitesine göre adalet dağıtımının hesaplanması – Basit ve genel bir bakışla, ben ve komşum, her ikimiz de insanız; bunun sonucu olarak da üzerimizde eşit derecede bir ihtimam gösterilme gerekliliği meydana gelir. Fakat gerçeklikte, muhtemelen aramızdan birimiz diğeriye nazaran daha kıymetli ve önemli bir varlıktır. İnsan, bir hayvandan daha değerlidir, çünkü ona göre daha gelişkin melekelerle sahip bir varlık olup daha özgün ve artırılmış bir mutluluğa duyarlıdır. Aynı şekilde, meşhur Cambray başpiskoposu da bir oda hizmetçisinden daha

değerli olacaktır ve aramızdan çok azımız telaffuz etmekte tereddüt edecektir ki, farz-ı misal onun evi ateş almış olsa ve tercih etmek durumunda kaldığımız o ikisinden yalnızca birinin canı kurtarılabilecekse, doğal olarak değerli olan tercih edilecektir.

Öznenin Yararsızlığı – Fakat diğer etmenler arasında konumumuzu salt hayvansılık durumundan ayırıştıran bir başka tercih zemini daha vardır; biz yalnızca bir ya da iki müdrük varlıkla değil, bütün bir toplumla, bir milletle, bir manadaysa tüm insan familyası ile ilişki halindeki varlıklarız. Bunun sonucu olarak da, genel iyi ile en bağdaşık yaşamın tercihi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bir anlığına onun ölümsüz *Telemachus* tasarımını düşünürsek, benim Fénelon'un hayatını kurtarmamın, [eseri okuyarak] kötülüklerini, hatalarını ve sonuç itibariyle mutsuzluklarını giderecek binlerce kişinin faydasını arttırması gerekir. Yalnız bu değil, benim yararlılığım bundan daha da öteye genişleyecektir, çünkü böylelikle her birey toplumun daha iyi bir üyesi olmak açısından iyileşmiş olacaktır ve onun bu dönüşümü diğerlerinin mutluluğuna, bilgisine ve gelişimine katkı yapacaktır.

Benim oda hizmetçisi olduğumu varsaydığınızda ise, Fénelon'un ölmesi yerine kendimin ölmesini tercih etmiş olmam gerekecekti. Zira Fénelon'un hayatı bir oda hizmetçisinininkine göre çok daha kıymetliydi. Anlamak, bu hakikati ve benzeri öncülleri kavramak yetisidir; ve adalet ise hareketlerimi buna uygun olarak düzenleme ilkesidir. [Bu yüzden] başpiskoposun oda hizmetçisine tercihi adil olandır. Aksi durum adaletin çiğnenmesi manasına gelir.

Dikkate alınan aile tesiri – Oda hizmetçisinin benim karım, annem¹ yahut velinimetim olduğunu varsayalım. Bu da öncülün hakikatini değiştirmeyecektir. Fénelon'un yaşamı hala o oda hizmetçisinininkinden daha kıymetlidir. Ve adalet, pür ve katkısız adalet, yine de en kıymetli olanı tercih edecektir. Adalet bana Fénelon'un hayatının diğerini pahada geçecek olduğunu öğretmiştir. Zira '*Benim*' adılının, tarafsız hakikatin kararlarını değiştirmede, bizi haklılaştıracak ne gibi bir büyüsü var? Benim karım yahut annem bir aptal, bir ahlsız, bir şirret, bir yalancı veya haysiyetsiz olabilir. Eğer öylelerse, *benim* olmalarının ne önemi var?

¹ Çevirmen Notu: Kitabın diğer edisyonlarında Godwin, örneğindeki "annem" ve "karım" ifadelerinde "babam" ve "erkek kardeşim" olarak değişiklikler yapmıştır.

Dikkate alınan minnettarlık – “Fakat annem, benim için, çocuk doğurmanın acılarına katlanmış ve bebek olmamın yarattığı muhtaçlıkta beni beslemiştir.” Bu ihtimamlardan ilkinin onu içine çekmiş olduğu zorunluluk anında, muhtemelen o kendisinden doğacaklara hayırda bulunma gibi özel bir itkinin etkisi altında olmamıştır. Oysa ki, bir nezaket ve karşılığa hak kazandıran şey gönüllü iyiliktir. Fakat niçin? Çünkü gönüllü iyilik, erdemden öte gelen başkalarının iyiliğini arzu eden niyetin kanıtıdır. Bu, dışsal bir hareket değil, zihnin saygıyı hak eden bir eğilimidir. Fakat faydası bana yahut bir başkasına dokunuyor olsa bile bu eğilimin karşılığı eşittir. Ben ve diğer kimse, her ikimiz de, hiçbir insan aynı anda komşusundan hem daha iyi hem de daha kötü olamayacağı için, kendimize yardım edenimizi tercih etmede hak sahibi olamayız. Bana yardım eden kişi, bana yardım ettiği için değil, bir insana yardımından ötürü saygıyı hak eder. Onun bu hak edişi, insanın elde ettiği seçkinliğinin kıymet derecesi nispetinde olacaktır. Böylece, özne ile ilgili her bakış açısı, komşumun -kendisine karşı davranışlarımızı belirleyecek, hak ettiği tek ölçü olan- genel mutluluk açısından önemi ve ahlaki değeri hakkındaki düşüncelerime döndürecektir, beni yahut bizleri. Bu yüzden ahlakçının ve şairin sıklıkla teması oluveren bir ilke olarak minnettarlık, adaletin yahut erdemın bir parçası olamaz. Minnettarlıktan, benim bir kimseyi diğerine tercih etmemi sağlayan bir duyumsamayı anlıyorum, ki bu o kimsenin daha yüksek derecedeki bir faydasızlığı yahut değerliliğinden farklı bir düşünceye denk düşer. [Dolayısıyla] bir şeyin [seçimi -çn.], o şeyi benim için doğru (yahut tercih edilebilir) kılrsa bile, başka biri için doğru kılmaya, ve [dahası] kendinde doğru [true in itself] kılmaya yetmez².

İtirazlar – Bilmemekten Kaynaklı İtiraz – Şöyle bir itirazın gelmesi muhtemeldir: “Münasebetim, ortaklığım yahut velinimetim, hiç şüphesiz pek çok durumda ilginin fevkalade bir kısmını elde edecektir; çünkü diğer farklı kişilerin görelı kıymetlerini birbirinden ayırıştırma noktasında evrensel bir olanaksızlık bulunmaktadır. Dolayısıyla kaçınılmaz olarak erdemleri konusunda en sorgulanamaz kanıtları elde ettiğim kişinin en tercih edilebilir olduğu yargısına varacağım. Böylece ahlaki değerini biliyor olduğum kişiyi, tercihime konu etme zorunluluğunda hissedeceğim kendimi ve bu tercih, tercih ettiğim kişiden

² Minnettarlık ile alakalı bu argüman, Jonathan Edwards’ın *The Nature of True Virtue* isimli eserinde açık bir şekilde yer almaktadır.

üstünlüğü olan biri olsa bile, o üstün kişiyi bilmediğimden ötürü değişmeyecektir.”

Oysa ki bu mecburiyet, yalnızca insan doğasındaki noksanlıktan [*imperfection*] kaynaklanmaktadır. Olsa olsa hatamızdan ötürü özür dilemeye yarar, fakat hatayı hiçbir zaman hakikate çevirmez. Ve her zaman, adaletin eğilip bükülmez ve kesin kararlarına zıtlık içinde kalır. Bunu kavramanın güçlüğü, seçilmiş bir hareketin, hareketin bizatihi kendisiyle karıştırılması eğiliminden kaynaklanır. Erdemli olanı kötülüğe, daha ileri derecede erdemli olmayı da düşük seviyeye tercih edecek olan bu eğilim, hiç şüphesiz ki, bir onaylanma meselesidir. Yanlış bir nesnenin seçilmesi yoluyla söz konusu eğilimin uygulamaya yanlış bir biçimde konması, ki bu eğer kaçınılmazsa, müteessir bir durum yaratacaktır; bu ise hiçbir renklendirme vasıtasıyla ya da hiçbir isimlendirme altında doğru olana dönüştürülemez.

Fayda İtirazı – İtiraz edilebilir ikinci bir alan, “hayırlı iş kitlesini arttıracak eğilimdeki menfaatlerin müteakib bir alışverişi ve de genel iyiye katkı yapacak hayırlı iş kitlesini arttırma durumu” çerçevesinde ortaya çıkabilir. Hakikaten öyle midir? Genel iyi, sahtelikle yahut bir kişiye esas değerinden on kat fazla değer vererek davranıldığında gerçekten arttırılabilir mi? En yararlı sonuçlar farklı bir plandan çıkamaz mı; [mesela] benim ilişkili olduklarımın tüm hak ettiklerini ikide bir ve dikkatlice soruşturmamdan; ve onların emin olmalarından başka, insan yargısının yanılma payı için belli derecede bir müsaadeyle, tarafımca onlara sanki hak etmişler gibi kesin bir biçimde davranılması biçiminde? Evrensel olarak benimsenmiş bu tip bir davranış planının etkilerinin ne olacağını kim söyleyebilir?

Bir istisnai koşul – Olağan durumlarda, yabancı bir kimseden öncelikli olarak, karım, çocuklarım, kardeşim ve yakınlarım lehine bir [menfaat] sağlamam ve bu biçimde daha en başta mülkiyetin eşit olmayan bir şekilde dağıtılması, bir argüman olarak gerçeğe daha uygun görünür. Bireylere ait olanın onlara arzı [mümkün] olduğu sürece, içindeki her kişinin talebini ve kaynağını elde edebilecek olduğu sınıfların arasında kalmış olup sevk ve idare ihtiyacı olan sınıfların belli ölçüde dağılımı şartmış gibi görünür. Bu argüman, eğer bütün için kabul edilecekse, büyük bir ihtiyatla kabul edilmelidir. Bu sadece olağan vakalara özgüdür; ve daha yüksek bir düzenin vakaları ya da daha acil bir gereklilik, sürekli bir biçimde belirecektir ve bir rekabet halinde bu tip tüm durumları kudretsiz

kılacaktır. Arzın niceliğini ölçüp tartmada ciddi biçimde özenli olmalıyız; ve özel olarak para yönünden, kamu yararı adına bunun doğru çalıştırılma şeklinin henüz ne kadar az anlaşılmuş olduğunu hatırdta tutmalıyız.

Adaletin Dereceleri – Diğer insanların iyiliğini hesaba katmakla mükellef olduğumuz adaletin dereceleri ile ilgili diğer bir soruşturmamıza, adalete vakıf olduğu düşünülen insanları dikkate almak suretiyle, geçebiliriz. Burada söylemiş olduğum şey, gücüm dahilinde yapmam gereken tüm iyi şeylerin adil olduğudur. Sıkıntı içerisindeki bir kişi bana yardım için müracaat mı etti? Ona bu yardımı sağlamak benim görevimdir ve reddedersem bu görevi çiğnemiş olurum. Eğer bu prensip evrensel bir uygulama değilse, bunun sebebi, benim bir bireye yarar sağladığım bazı hallerde daha devasa büyüklükte bir zarara uğramam ya da toplumu uğratmam dolayısıyladır. Beni yakın olduğum insanlardan birine bağlayan bahsetmiş olduğum adalet kavrayışı, bu kez beni bütün ile ilişkili hale getirmektedir. Eğer ben birine hakkaniyete uygun bir orta nokta bulma hâlinde yarar sağlarken, bu durum bütün olana zarar verme biçiminde beliriyorsa, eylemim haklı olmaktan çıkmış ve tümüyle yanlış hale gelmiş olur. Pekâlâ bütünü oluşturan bireylerin yararı olarak genel mutluluk için neyi ne kadar yapmakla bağlıyım? Herşey benim gücüm dahilindedir. Benim varoluşumun vasıtalarındaki kusurlara ne demeli? Bir şey denemez, zira ben bütünün bir parçasıyım. Diğer taraftan, her şeyi diğer kimseler için yapmayı tasarlamak nadir olsa bile, bunun icrası için talep edeceğim şey kendi varoluşumun muhafazası için olacaktır; ya da diğer bir deyişle, bu nadiren olacaktır fakat yirmi yıl içinde bir yılda olduğundan daha iyi şeyler yapabilirim. Eğer genel mutluluğu ölümüm karşılığında arttırabilir halde olduğum olağan dışı bir durum zorunlu olarak ortaya çıkmış ise, adalet ölmekten memnun olmamı gerektirir. Diğer tüm hallerdeyse, adil olan zihnimi ve bedenimi üstün bir zindellekle idame ettirme ve [bütün'e] hizmette en iyi durumda olma konusunda dikkat sarfetmemdir³.

Örneğin bir kişinin -atalarından miras kalsın yahut çalışmasının semeresi biçiminde olsun fark etmez- diğer insanlara nazaran daha büyük oranda bir mülke sahip olmasının haklı olduğu farz edilebilecektir. Adalet, o kişinin mülküne bir emanet gibi muamele etmesini buyurur ve onu olgun bir biçimde düşünmeye sevk ederek, neyin ele alınması durumunda özgürlük, bilgi ve erdemde artış

³ Bu kısma geniş bir açıklama olarak Birinci Eki ("İntihar Üzerine" - *Of Suicide*, s.92-93) okuyunuz.

sağlanabileceğini düşündürür. O bu mülkiyetin tek bir şilinini bile canı istediğinde şımarıklıkla atmak hakkına sahip değildir. Eğer o kişi bu hizmetin herhangi bir kısmını esirgerse, insanseverliğin hizmetine az bir şey katkı yapmış olduğu için alkışı hak etmek bir kenara dursun, adaletin gözünde kabahatli hale gelmiş olur. Hiçbir şey daha inkâr edilebilir olamaz. Pekâlâ hizmetin söz konusu kısmı, kıymet bazında daha fazla ve daha iyi yapılamaz mı? Teklifin mahiyetine göre yapılabileceği ima edilir. O zaman onun öyle yapılması gerektiği adil sayılırdı. Mülkiyetim ile aynı şekilde, insanoğlu adına adamımı bir emanet gibi tutmuş olurum. Gücümü, kabiliyetimi, aklımı ve vaktimi genel iyinin en büyük niceliğini üretmek için çalıştırmakla bağlıyım. Bunlar adaletin açıklığı kavuşumudur ve benim yükümlülüğümün devasa boyutunu gösterir.

Fakat adalet karşılıklılığa dayalıdır [*reciprocal*]. Eğer bir fayda sunmam gerektiği adilane bir hâl oluşturuyorsa, o faydayı başka bir kimsenin edinimi de adilanedir; ve eğer onun hakettiği bir şeyi ondan kaçırıyorsam, o zaman onun bundan şikayetçi olması da adilane olabilir. Benim kenara koyabileceğim on *pound*'a komşumun ihtiyacı olsun. Bu meseleye uzanacak şekilde oluşturulmuş ve benden ona mülkiyet geçişini sağlayacak bir politik kurum yasası bulunmamaktadır. Fakat yalın adaletin gözünde, o paranın daha yararlı biçimde çalıştırılabileceği gösterilemedikçe, sanki onun malvarlığı dahilinde benim senedim varmış veya benim o miktarda mal ihtiyacımı karşılamış gibi onun isteği tamamlanmış olur.⁴

Buna bazen cevap verilmiştir; “kenara koymak zorunda olduğum paraya ihtiyacı olan bir kişiden fazla insan vardır, ve sonuç olarak o parayı bir lütuf olarak bağışlamak konusunda özgürlük içinde olmam gerekir”. Eğer sadece bir kişi kendisini benim bilgim ve araştırmama sunuyorsa, bana göre sadece bir kişi vardır. Benim fark edemediğim ve diğer zengin insanların yardım sahasına girecek diğer insanlar ise o zenginlerin elindedir, benim değil. (Ki zenginden kastettiğim de şudur: kendi özel durumlarının istediğinden daha fazla parası olan herkes zengindir.) Eğer ki bana bir kişiden fazla kişi önerilmişse, o zaman onların uygunluklarını tartmak ve buna göre davranmak mecburiyetinde olurum. İki kişinin tam tamına aynı uygunlukta olması yahut benim onların uygunlukta eşit oldukları konusunda şüphesiz olmam ihtimali vardır ama çok nadirdir.

⁴ Bu ilkelerin heyecan verici bir taslağı [Jonathan] Swift'in *Sermon on Mutual Subjection* isimli eserinde çizilmiştir.

Bu yüzden benim bir başkasına iltimas sunabilmem mümkün değildir, o kişiye sadece doğru olanı yapabilirim. Adaletin yerasından her ne saparsa, genel bütünüün parçasını oluşturan bireyler veya gruplar lehine tecelli ettiğini sansam da, genel birikimden o denli azalma ve o denli mutlak adaletsizlik meydana gelmiş olur.

Uygulama - En temiz biçimde önceki yapılmış akıl yürütmelerden sağlanan çıkarım, tüm ahlaki soruşturmalardaki tündengelim ilkesi olarak adaletin sağladığı bir yeterlik durumudur. Örnek ve örneklerle açıklamanın özü ile kıyaslandığında akıl yürütmeler bunların daha fazlasıdır ve özel olarak onlara yüklenebilecek hiçbir hata onların genel sonuçlarını ve politik soruşturmada bir kriter olarak benimsenebilecek ahlaki adalete başvurunun yerindeliliğini geçersiz hale getirmez.

Politik Adalet İdesi - Toplum, bireylerin toplamından başka bir şey değildir. Bu nedenle toplumun talepleri ve görevleri de, bireylerin talep ve görevlerinin toplamıdır; ayrıca bunlardan biri diğerinden daha fazla kararsız ve keyfeker de değildir. Toplumun benden gereksindiği hakkı nedir? Cevabı zaten verilmiştir: görev olarak yapmam gereken herşey. Bunun dışında bir şey var mıdır? Kesinlikle hayır. Pekâlâ bireyler ebedi hakikati değiştirip, insan ve insan eyleminin doğasını bozabilirler mi? Mesela benim görevimi aşırıya kaçmak olarak belirleyip, komşularıma eziyet edip, suikaste bulunmak biçiminde tanımlayabilirler mi? Tekrar [hayır]. Peki acaba toplumun, kendi üyeleri için yapmakla bağlı olduğu şey nedir? Onların refahına katkı yapacak her şeydir. Onların refahının doğası da aklın doğası ile tanımlanır. Dolayısıyla buna en çok katkı şu şekillerde yapılır: anlama sahasını genişletmek, erdeme teşviki beslemek, bizleri bağımsızlığımız konusunda bolca bilinçle doldurmak, ve bu konularda sarf ettiğimiz gayrete her ne ket vuruyorsa, bunları dikkatlice ortadan kaldırmak.

“Bizler için bu faydaları güvence altına alabilmenin herhangi bir politik sistemin gücü dahilinde olmadığı” layıkıyla doğrulanabilir ve ben bunun hala inkâr edilemez olduğunun altını çizmekteyim. Politik sistem, bahsi geçen amaçlara uygunluk arz eden her şeye katkı yapmalıdır ve bu zamana kadar hiçbir insan sistemin bu konuda hiçbir şey yapamamış olduğunu doğrulayamamıştır. Onun

etkisinin en yüksek derecede sınırlandırıldığını varsayın, arzulanan amaca diğerlerinden daha fazla yaklaşan bir metot olması ve bu metodun evrensel düzeyde benimsenmesi gerekir. Politik kurumların kesinlikle yapabileceği bir şey vardır; uyruklarının doğru ve geçerli çıkarlarını engellemekten olumlu manada kaçınabilir. Fakat tüm gelgeç [*capricious*] kurallar ve keyfi tefrikler doğrudan o çıkarlara engel teşkil eder. Toplumda ahlaki derecelerdeki birtakım dönüşümler dışında neredeyse hiçbir dönüşüm yoktur. Ne fayda ne de zarar ürettiği ölçüde o, hiçbir şey için iyi değildir. Topluluğun gelişimini arttırma eğiliminde olduğu ölçüde ise evrensel boyutta benimsenir hâle gelecektir.